

туры і шляхоў зносін, правядзенне меліярацыі), толькі за кошт укаранення і распаўсюджвання кааперацыі. Такім чынам, дацкі шлях развіцця беларускай сельскай гаспадаркі заключаўся ў стаўцы на сялянскія аднаасобныя гаспадаркі, размешчаныя па хутарах і невялікіх пасёлках і ахопленыя густой сеткай кааператываў, а таксама на развіццё сельскагаспадарчай прамысловасці і асваенне рынкаў заходнееўрапейскіх краін шляхам пастаўкі туды ўжо перапрацаваных якасных вырабаў.

Аднак яшчэ раз трэба паўтарыць, што многія прапановы па рэарганізацыі сельскай гаспадаркі ў 1920-х гадах не былі новымі, а толькі працягвалі шлях развіцця, які вымаляваўся яшчэ ў пачатку ХХ ст. Больш таго, многія прапановы, такія, напрыклад, як перавод гаспадаркі з зерневага на жывёлагадоўчы ўхіл, перавод сялянскіх гаспадарак на хутары з правільнай арганізацыяй зямельнай тэрыторыі, стойлавае ўтрыманне жывёлы, папулярызаваліся яшчэ вучонымі Горы-Горацкага земляробчага інстытута пасля іх замежных паездак у развіцця краіны ў сярэдзіне ХІХ ст. Таму, калі **С. Журык** у сваёй брашуры (1926 г.) быццам бы робіць адкрыццё аб прычынах поспеху дацкай сельскай гаспадаркі, то гэта сведчыць толькі пра тое, што як цяпер, так і ў той час эканамісты часта не звярталі ўвагі на важнасць вывучэння айчынай гісторыі эканамічнай думкі. Іначай, як растлумачыць той факт, што, будучы студэнтам, а затым і выкладчыкам Горацкай сельскагаспадарчай акадэміі, прафесар **С. Журык** так і не азнаёміўся з працамі папярэдніх выкладчыкаў гэтай навучальнай установы — **А. Бажанава** і **Б. Міхельсона**, бо ў адваротным выпадку ён не выдаў бы за адкрыццё тэа палажэнні, якія былі выказаны яшчэ 70 гадоў таму назад. Іншая справа, што прапановы па рэарганізацыі сельскай гаспадаркі ў 1920-я гады з асобных ідэй былі даведзены да ўзроўня іх навуковага абгрунтавання і практычнага ўкаранення.

1.9. Што сабой уяўляла беларуская арганізацыйна-вытворчая школа 1920-х гадоў

Яшчэ **В. Бусько** заўважыў, што канцэпцыя «Беларусь—Данія» грунтавалася на ідэях беларускай арганізацыйна-вытворчай школы. Па тым накірункам і метадам, якія распрацоўвала і выкарыстоўвала гэта школа ў 1920-х гадах, яна мала чым адрознівалася ад групы расійскіх эканамістаў, якія ў той жа самы час рэалізоўвалі падобную даследчую праграму, і за якімі ўжо даўно замацавалася назва — расійская арганізацыйна-вытворчая школа. Каб упэўніцца ў гэтым дастаткова параўнаць накірункі беларускай і расійскай арганізацыйна-вытворчай школ. Спачатку прывядзем спіс накірункаў даследаванняў і вучоных-эканамістаў сельскагаспадарчай секцыі Інбелкульта і БелНДІ сельскай і лясной гаспадаркі, складзены на падставе аналізу тэматыкі і зместа прац:

- 1) эканоміка землеўпарадкавання (гаспадарчая арганізацыя зямельнай тэрыторыі) — Я. А. Кіслякоў, М. П. Макараў, В. Н. Ліадт, А. Е. Камінскі, Ц. А. Кіслякоў, Л. Опра;
- 2) дробнае сельскагаспадарчае раянаванне — А. А. Смоліч, Р. А. Бонч-Асмалоўскі;
- 3) закладка і распрацоўка рахункавых запісаў — А. А. Смоліч, Х. Плятнэр, Б. С. Бойка;
- 4) арганізацыя агранамічнай дапамогі — М. З. Лайкоў, Г. М. Чуйко;
- 5) эканоміка культуры льну — А. А. Смоліч, А. Ярашчук;
- 6) размяшчэнне сельскагаспадарчай вытворчасці — Г. І. Гарэцкі, С. А. Ждановіч, С. П. Маргелаў;
- 7) вывучэнне ўплыву севазваротаў на эфектыўнасць сялянскіх гаспадарак — К. Я. Кіпрыянец, Б. С. Бойка, С. П. Такмачоў, В. Радзівонаў;
- 8) вывучэнне пытання ўнутранай і знешняй міграцыі (каланізацыі) — А. Е. Камінскі, М. Лейвікаў;
- 9) даследаванне развіцця сялянскай саматужна-рамесніцкай вытворчасці — А. А. Арцымовіч, Р. Рак;

10) праект доследу жывёлагадоўлі сялянскіх гаспадарак — С. Журык, Л. Опра, Н. Пелехаў;

11) даследаванне тэхнікі сялянскага ральніцтва — С. Скандракоў, М. Ганчарык, М. З. Лайкоў, С. Тупяневіч, А. Дзямідовіч;

12) эфект крэдыту для сялянскіх гаспадарак — А. Ярашчук, Е. Трахімаў;

13) водазабеспячэнне сялянскіх гаспадарак — М. Е. Кавалёў;

14) зямельныя адносіны ў Беларусі (2-я палова XIX ст. — 1917 г.) — І. Еўціхіеў;

15) эвалюцыя і хістанні ўраджайнасці культур у сувязі з эвалюцыяй сялянскай гаспадаркі ў Беларусі (1883—1915 гг.) — Б. С. Бойка;

16) забеспячэнне сялянскіх гаспадарак добрымі шляхамі зносін — З. Прышчэпаў, А. Смоліч.

А цяпер прывядзём пералік накірункаў расійскай арганізацыйна-вытворчай школы, якія даў вядомы чаянавазнавец В. Балязін: «Арганізацыйна-вытворчы накірунак ставіў на мэце пераўтварыць сялянскую гаспадарку на падставе рацыянальнай арганізацыі вытворчасці і яе інтэнсіфікацыі шляхам пераймання прагрэсіўных тэхналогій. Яго аўтары, адказваючы на практычныя запатрабаванні аграрномаў і кааператараў, распрацоўвалі такія пытанні, як метады сельскагаспадарчага раянавання, рахункавы аналіз сялянскіх гаспадарак, метадыка бюджэтных даследаванняў, вывучэнне асобных прамысловых сельскагаспадарчых культур, аналіз працы ўстаноў дробнага крэдыту, метадыка аграрнамічнай дапамогі насельніцтву, вывучэнне розных відаў кааперацыі, метадаў тэхнічнага ўліку сельскагаспадарчых прадпрыемстваў»¹. Як бачна, падабенства распрацоўваемых у 1920-х гадах праблем паміж НДІ сельскагаспадарчай эканоміі пры Пятроўскай (Ціміразеўскай) сельскагаспадарчай акадэміяй і БелНДІ сельскай і лясной гаспадаркі пры НКЗБ з'яўляецца відавочным. У гэтым няма нічога дзіўнага, бо вядучыя прадстаўнікі беларускай арганізацый-

¹ Балязін В. Н. Профессор Александр Чайнов. М., 1990. С. 59.

на-вытворчай школы першыя свае даследаванні праводзілі пад кіраўніцтвам лідэраў расійскай аднайменнай школы: А. Смоліч — пад кіраўніцтвам А. Чалінцава, Г. Гарэцкі — А. Рыбнікава і А. Чаянава, Я. Кіслякоў — О. Хаўке, С. Ждановіч — І. Жырковіча, А. Чаянава і М. Кандрацьева.

Такім чынам, менавіта сельскагаспадарчая секцыя Інбелкульты, а пазней БелНДІ сельскай і лясной гаспадаркі, з'яўляліся фундаментальным цэнтрам развіцця беларускай эканамічнай навукі ў 1920-я гады, на падмурку якога і паўстала беларуская арганізацыйна-вытворчая школа. Вучоныя-эканамісты, што працавалі там, складалі найбольш прагрэсіўную, прарынкавую, пражходную і нацыянальна арыентаваную частку беларускіх эканамістаў, якія амаль усе былі абвінавачаны і рэпрэсаваны ўжо ў канцы 1920-х гадоў. Калі паглядзець абвінаваўчыя артыкулы ў так званым правым ухле і выбраць адтуль прозвішчы тых эканамістаў, якія падвергліся за гэта крытыцы (З. Прышчэпаў, А. Смоліч, Я. Кіслякоў, Г. Гарэцкі, С. Ждановіч, А. Ярашчук, Б. Бойка, М. Лайкоў, М. Макараў, В. Ліадт, С. Скандракоў, Р. Бонч-Асмалоўскі, І. Серада, П. Мельнік, О. Хаўке, А. Дубах), то бачна, што гэты спіс амаль цалкам супадае з тым спісам, які быў прыведзены вышэй. Разгрому быў падвергнуты менавіта гэты цэнтральны інстытут, які быў закрыты ў 1930 г., бо амаль усе супрацоўнікі былі рэпрэсаваны.

З другога боку, яшчэ раз бачна: нягледзячы на тое што беларуская арганізацыйна-вытворчая школа не мела відавочнай інстытуцыянальнай пераемнасці з дарэвалюцыйнымі даследчымі цэнтрамі ў Беларусі, тым не менш большасць накірункаў па рэарганізацыі сельскай гаспадаркі, якія былі прапанаваны ў 1920-х гадах, не з'яўляліся для Беларусі новымі і прапаноўваліся раней — у 1900—1910 гг., а некаторыя былі вядомы нават у сярэдзіне XIX ст. Так, калі А. **Бажанаў** у 1863 г. казаў, што «ў прамысловасці ўсіх краін свету паспяховы ход справы пераважна абумоўліваецца правільным спалучэннем галін гаспадаркі і ўменнем завесці тую ці іншую эканамічную сістэму; а гэта ўменне прадугледжвае добрае разуменне характару мясцовасці

і ўмоў»¹, то ён фактычна ўжо тады выказваў ідэю, якая стала затым ключавой у метадалагічных падыходах арганізацыйна-вытворчай школы. У 1920-я гады гэту ідэю актыўна праводзілі ў жыццё **А. Смоліч, Я. Кісялякоў, Г. Гарэцкі, С. Ждановіч, М. Азбукін**, якія лічылі, што, каб знайсці шляхі да паляпшэння гаспадаркі, трэба спачатку добра і ўсебакова вывучыць Беларусь (пачынаючы з ацэнкі стану вытворчых сіл, забеспячэння шляхамі зносін, дэмаграфічных характарыстык і заканчваючы даследаваннем будовы паверхні і нетраў, выяўленнем карысных выкапняў).

Можна прывесці і іншыя прыклады. Так, па эканоміцы землеўпарадкавання даўно ўжо звярталася ўвага на выгаднасць такой арганізацыі зямельнай тэрыторыі, калі ўвесь зямельны участак ляжыць у адным куску і размяшчаецца вакол сядзібы і гаспадарчых пабудоў гаспадара (**В. Страйноўскі, Б. Міхельсон**), калі будынкі фермы размяшчаюцца такім чынам, што ўтвараюць выгляд замкнутага чатырохвугольніка (**А. Бажанаў**); думка пра неабходнасць рассялення сялян на хутары выказвалася яшчэ да пачатку рэформы П. Стальпіна (**С. Трускаляскі, 1905**) і да пачатку палітыкі **З. Прышчэпава (А. Бонч-Асмалоўскі, 1922)**. Больш таго, яшчэ за сто гадоў да стальпінскай рэформы ганаровы сябар Віленскага універсітэта **В. Страйноўскі** звяртаў увагу на станоўчы прыклад Італіі як адну з першых краін у Еўропе, дзе былі ліквідаваны вёскі і дзе «нават ў ваколіцах многалюдных гарадоў гаспадарчыя дамы пабудаваны такім чынам, што пры кожным знаходзіцца ўвесь кавалак поля земляроба»². Сярод галоўных фактараў, якія ўплываюць на даходнасць сельскай гаспадаркі, гэты вучоны-эканаміст называў «адлегласць зямельнага участка ад дома гаспадара».

Наконт важнасці для развіцця любой эканамічнай дзейнасці наяўнасці паблізу добрых шляхоў зносін той жа **В. Страйноўскі** казаў: «Месцазнаходжанне паблізу ад шля-

¹ Бажанов А. Что можно заимствовать у иностранцев по части земледелия... 1863. С. 23.

² Стройновский В. О соглашениях помещиков с крестьянами... 1809. С. 12.

хоў зносін абагачае акругу» (1809 г.), прафесар Горы-Горацкага земляробчага інстытута **А. Бажанаў** сцвярджаў амаль тое ж самае: «Шляхі зносін з'яўляюцца адным з галоўных рычагоў у справе сельскагаспадарчага прагрэсу — гэтая святая ісціна» (1853 г.). Таму выснова-назіранне **З. Прышчэпава**, што «на развіццё замежнай сельскай гаспадаркі вялізарны ўплыў аказала будаўніцтва шляхоў і што дзеля паспяховага развіцця сельскай гаспадаркі Беларусі трэба ўзмацніць шляховае будаўніцтва» (1927 г.), з'яўлялася хоць і правільнай, але не новай. Каб прыйсці да яе, дастаткова было азнаёміцца з працамі папярэднікаў, але ва ўсе часы кожнае новае пакаленне лічыць, што яно разумнейшае за папярэднія, і таму часта ігнаруе назапашаныя раней веды аб спосабах паляпшэння гаспадаркі.

Прозвішчы астатніх аўтараў, вывучаўшых яшчэ да 1920-х гадах розныя аспекты тых накірункаў, якія ляглі затым ў даследчую праграму беларускай арганізацыйна-вытворчай школы, прыведзены ў дадатку 3. Як бачна з дадатку, толькі некалькі накірункаў, такіх як сельскагаспадарчае раянаванне, даследаванне эвалюцыі зямельных адносін і сялянскай гаспадаркі ў Беларусі, не мелі раней сваіх даследчыкаў.

Канчатковай мэтай беларускай арганізацыйна-вытворчай школы была распрацоўка так званай *тэорыі арганізацыі беларускай сялянскай гаспадаркі* (гэта пераробленая назва, прапанаваная А. Чаянавым; у Беларусі адпаведнікам ёй была назва, прапанаваная **Я. Кісяляковым**, — тэорыя беларускай сельскай гаспадаркі. — У. А.). У любым выпадку спалучэнне менавіта гэтай тэорыі з канцэпцыяй «Беларусь—Данія» і былі той самай ідэйна-тэарэтычнай асновай аграрнай палітыкі, што праводзілася ў апошнія дзесяцігоддзе перад калектывізацыяй. Таму да канца зразумець, якім шляхам ішла сельская гаспадарка ў Беларусі да калектывізацыі, можна, толькі азнаёміўшыся з гісторыяй і зместам прац аўтараў беларускай арганізацыйна-вытворчай школы 1920-х гадоў. І тут існуе неабходнасць у выданні анталогіі асноўных прац гэтай адной з самых фундаментальных школ у гісторыі развіцця беларускай эканамічнай навукі.